

A biciklisták királyságáról

*Néha, kinek lelke tiszta,
Látja, mint önmagát,
A holdkóros biciklista
Mint megy az éjen át...*

(Weöres Sándor)

Diákkoromban igen irigyeltem **Gyurkovics Tibort** a Balaton mellett. Az Új Tükör, lám, színes reprodukcióval együtt közli a versét Egry Józsefről, a moziban pedig színészként szerepel a Hunyady-novellából készült filmben, s ott fönnyen, a kupiban mulathat Tarján Györgyi, Carla Romanelli közelében, tán még bókokat is súghatott fülökbe a forgatás szüneteiben. Tíz esztendő múlva, amíg én lesheetem, hogy a tapolcai laktanyából legalább kimenőt kapjak szüleim házáig, ő a veszprémi színházban magas rangú tisztet játszhatott. (A *Fekvőtámasz* című vígjátékára gondolok.) Az ezredfordulón bravúros rímekben adta elő a táncok nemeit nemzetek szerint az Anna-bálra egybegyűlt hölgyeknek és uraknak, vagyis a XXI. századi szívhalászoknak. Azon a 2000 nyarán megnyitott Anna-bálon találkoztam Gyurkovics Tiborral. Azóta sem. Most 2005 júliusa van, jön az Anna-bál megint. Estig Gyurkovics Tibor verseit olvasgattam. Nem találkoztunk azóta, de Balatonfüreden évekig rám-rám pillantott szoborportréja, ha át kellett szaladnom a gimnáziumból egy-egy könyvvel vagy folyóirattal Farkas Edit néniék szalonjába. Sigmond Olcsi bácsi fájdalmas-groteszk clown-arcúnak mintázta meg Gyurkovics Tibort. Mintha a költő ezen maszkja pillantott volna le rám a Holdból az arácsi éjben, amikor albérleti vagy kollégiumi szobám felé kerekedtem. Gyalogosan pedig az *Utazás* című versét hajtogattam a mostani kétkötetes versgyűjteményéből: „Majd megjövök. Majd elmegyek. / Magamtól magamig / a sötétben, hol saját / elviselhetetlenségem lakik.” Nyomasztó érzésekről írni a Balaton partján? Eddig nem volt divatos. Zamárdiról szóló verseiben alig találtam hagyományos értelemben vett lírai motívumot. A szűkebb pátriájáról könyvet író Tüskés Tibor meg is jegyezte annak idején: „Gyurkovics Tibor (...) kötetében több vers szól egy zamárdi nyaralásról, a bérvilla lakóinak – szállásadónak és vendégnek – különös, egymásnak kiszolgáltatott kapcsolatról. Ez a »modern«-nek mondott nyaralási forma, amikor a vendég egyetlen nyárra vesz bérbe egy szobát a Balaton mellett, mint lírai téma alighanem nála jelenik meg először költészetünkben.” (Zamárdi) A *Búcsú Zamárditól* című szonettjét (a mai téma merő ellenkezés a középkor sláger-formájával szemben) *Búcsú a nyári laktól* címmel adja közre most Gyurkovics: „Siessetek, a ládába a képet, / mint hideg földbe halott madarat, / a nagy bőrröndbe a párnát tegyétek, / egy ollónak se jó, ha itt marad. // Siessetek. Két utazó, tömérdek / kis óra árva tulajdonosa, / a sötétség ereszkedik közetek / és este hatkor indul a vonat.”

Gyurkovics Tibort a gyermekkori nyaralások már a Balatonhoz kötötték, de alkatánál fogva nem meglepő, hogy az elhagyott fürdőhely líráját is képes volt beemelni a magyar költészetbe. Ne féljünk hát, azért Gyurkovics Tibor felnőtt

fejje a jó ború, jó halú nyarokról szintén ír verset! Még ha azok messzire is estek tőle, ahogy *Badacsonyörs* című versében vallja: „És dolgozik a kalapács / és kört rajzol a körző, / a kemencében a kalács / megsül, kotyog a tömlő. // A lugason rövid sugár / szalad s a sárgarépa / elbúvik a homokba. / Jár a köveken a béka. // Az asztalon a terítő, / a terítón a minta – / Mint szekér, szalad az idő / és a fehér ladikba // Beugrik a keszeg halász, / leengedi a hálót, / egy pontyot fogott. Semmi mást. / Augusztus végi nyár volt.” A keszeg nem a legértékesebb hal, jobban örül a horgász a fogasnak és a pontynak, miképpen Gyurkovics versének a hőse. Még talán a kárászt is szívesebben fogadja, pedig a szememben az aztán igazán nem sokat érő. Hogyan is állunk a keszeg dolgában? Soványka emberek kapják jelzőül: keszeg. Gyurkovics Tibor talán éppen fiatalkori, keszeg (?) önportréját festette élénk imént idézett versében. Jóformán ez az egyetlen tulajdonság, amit elárul, no meg a zsákmányt nevezi meg, a többit nem tartja fontosnak. Ki ez a pasas? Kicsoda első látásra (Krúdy szavaival) ez az *emberforma valaki*? Tud verset írni az igazi keszegekről is a gyermekek számára, szépet, mint amilyen szép Bernáth Aurél badacsonyörsi hal-csendélete.

Valóban festőiek Gyurkovics versei. Mindig arról beszél, hogy ez a gyönyörű létezés teli van fájdalommal, mégsem ununk rá. József Attila nem tartja olyan fontosnak az Én szerepét, mint Ady. Úgy gondolom és érzem, hogy Gyurkovics ennek a József Attila-i árvaságnak, nem nihilista egzisztencializmusnak a folytatója kép- és dallamgazdag verseivel. Csupa elevenség s szín ez a fájdalmas líra. Ha azt játszanánk, hogy egy-egy festőművészhez okvetlenül egyetlen színt kell társítanunk, Picassóhoz a (korszaknyi) kéket, Cézanne-hoz a kékeszöldet, Velasquezhez a feketét, Rembrandt-hoz az aranybarnát illeszteni. Gyurkovics Tiborhoz a hozzá illő egyetlen színt viszont nem találok. Eddigi életpályájának szakaszait, amit kirajzolnak a ciklusok, maga keverte színekről nevezte el. A következő fejezetcímek találhatóak a kétkötetes verskönyvben: *Napsárga, Vércsevörös, Grafitiszürke, Zabzöld, Istenfehér, Égkék, Jégnarancs, Hófekete, Óarany*. Azt hiszem, magam előtt látom valamennyit, bár a hófeketéről először Weöres Sándor verse jut eszembe, amelyben fősóhajt a csöngői mester, hogy bárcsak elgondolni tudna egy nem létező színt... Hófekete azonban van, elég csak lehunyt szemmel a fehérgyászokat vagy a Kormos István-i havazásokat földidézni... Vagy ha fölvennénk egy sokszögletű pörgettyű felületére az idézett színeket, forgás közben valóban az Istenfehér mosódna egybe belőlük. Ha csupán az egyes ember élete képéhez ennyi szín kell, mennyiből lehetne megfesteni a többi emberét? Emberek sorsát, a keszeg férfiakét, a gyönyörű női csukákét vagy a többiekét, akiknek testi-lelki alkata, jelleme tán éppen megfeleltethető a XX. században az árral szemben úszó pisztrángokéval, az öngyilkos cetekéval, a szerelemért kilométereken át szárazon kígyózó angolnákéval vagy a tömeges küszökéval. Vagy elég egyetlen sors, bárkié, aki „egyedüli példány”? Elvégre mindenik embernek a lelkében dal van. Akárkiben ott tarkállanak ezek a színek. Lila nyakkendőink dalra kelnek Tóth Árpád óta. Gyurkovics Tibor két verseskönyve azt a választ adja, hogy a költői Én és a Jedermann egyenértékűek. (Hugo von Hoffmannsthal 1911-ben írt drámájának hőstelen hőse, címszereplője az *Akárki!*) A *Versek I.*-ben és *II.*-ben Gyurkovics olyan szövegeket helyez opuszai közé, amelyek között nem csupán fontos idézeteket, pár sorban rögzített élettapasztalatokat, gnómákat talál az olvasó, de dráma-mi-

niatúröket, görög tragédiákba illő sorsábrázolásokat is környezetünkől, olyan hőstelen hősoket, akik ha itt nem szerepelnének, sehol sem jegyeznék semmilyen krónika mindazt, ami velük történt.

Találhatunk még följegyzést haját tövig nyíratott lányról, földszinten és második emeleten lakóról, a Kőrösön úszni tanuló fiatalasszonyról, a Somogygesztiben szőlőt kapáló fiúról, az öngyilkos Teleki Pálról és a combnyaktörést szenvedett anyáról, szerencsejátékosokról és krupiéről, a Kínába igyekvő magyar disszidensről, szóval: normálisokról és deviánsokról. Emberekről. Akárkikről. A versek közé beszúrt szövegektől egyrészt már sosem lesz ugyanaz a versek olvasata, mintha külön-külön állnának, másrészt a könyvben szereplő költői Én így nagyobb tud ölelni. Mintha csak a szerző a maga egója mellé akárkit tehetne e versek hőséül. (V.ö. Rónay László tanulmányának címével a Népszava 1975. szeptember 13-i számából. 7. oldal: „Szeretlek, *akárki* vagy.”) Ady Endre-olvasmányélménye után feltehetően Kosztolányi Dezső iskolájában ezt így tanulta Gyurkovics Tibor. Tizenöt esztendő volt, amikor bátyjától ajándékba Ady Endre verseit kapta. A könyv sokáig hatással lehetett a kamasz emberre, Weöres Sándor szavaival élve: szemének tán új mezőt is nyitott, Kosztolányi részvét-etikája pedig nem engedte, hogy meghajoljon antihumánus eszmék előtt. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a nagy elődök közül Ady szerintem még verscímet adni is taníthatta Gyurkovicsot. Ady Endre a költeményei fölé háromszavas címekeket írt. Gyurkovics, amikor csak tehetett, egyetlen szót illesztett az opuszai élére. E gesztusa élt még 1978-as kiadott válogatott verseinek összeállításánál. Végighúzom az ujjam az akkori tartalomjegyzéken. 2004-ben még mindig egyértelmű fölényben vannak az egyszavas címekek, ugyan egyre többen jönnek a két- s a háromszavasak... Legújabb, majd egy harmadik kötetbe kívánczoló költeményeit, amelyeket festményekhez írt, nyilván a képzőművészeti alkotások nemegyszer hosszabb címeivel együtt kénytelen jelölni...) Ady Endre költészete abszolutizálta a költő Ént. Mindig nagybetűvel írta, s nála a világgal volt egy a személyiség. Legalábbis így tanultam már a középiskolában. Közben megismertem, megszerettem többféle költői egyéniséget. Például Pilinszkyt, aki számára annyira sem volt fontos, mint a fáradt József Attilának. Amikor érettségiztem, Gyurkovics Tibor *Aki megérkezett* című verse nem kevesebbet állított, minthogy szerzője mindenkivel azonosulni tud: nemcsak az egyetlen, hazavágyó tékozló fiúval, de mindnyájunkkal. A költemény több mint húsz esztendővel Pilinszky *Apokrif* című költeménye után íródott. (Pilinszky-nél: „Haza akartam, hazajutni végül, ahogy megjött ő is a Bibliában...” Gyurkovicsnál: „Haza akarok menni – ezt mondja... mindenki, / aki megszületett.”) A *Jedermann*hoz Kosztolányi a maga részvételével egészen közel került, Gyurkovics a hetvenes évek végére nem csupán testvériesül vele, de önnönmagát behelyettesíthetőnek tartja akárkivel. Mindezt úgy teszi, hogy megszenteli a nyomorúságban élő mindenkori embert. A gazdag költői ego és a betegé vagy a köznapok ingázó utasáé éppúgy elcserélhető, mint Miskin és Rogozsin nyakából az apró kereszték. Minden önmagába zárult egységről, a világról, az emberi bensőről (a csillagok alatt) megint valami újat tanulhattam.

E költeményt (*Aki megérkezett*) most nem találtam sem a *Versek I.*, sem a II. kötetben. Feltehetően majd a III.-ban vagy a IV.-ben fog szerepelni. Mindenesetre az *Istenigazából* című válogatott verseskötetét zárta az idézett sorokkal

annak idején Gyurkovics. Az ott (1978-ban) található utolsó előtti opusz, a *Kérés* című viszont a mostani gyűjtemény elejére került.

Kérés... A *Pater noster* kivételével (amely Simone Weil szerint csupa olyan dolgot tartalmaz, amit kérni sem kell, mert úgyis megvan és szent...) az imákban vágyainkat, óhajtásainkat fogalmazzuk meg, s ha kedves a megszólítottnak, teljesíti azokat. Erre biztatja az embert az Evangélium is: Zörgessetek és megnyitattik. Kérjetekek hát... S mi esengünk gyógyulásért, öröméért, szereteteinkért, sikerért, szerencséért, jó sorsért, háborúk végéért, ellenségeink megszegyenüléséért, s ki tudja, miért. Ha a klasszikus német költők leghőbb kívánságait nézem, ők megegyeznek abban, hogy létidőért folyamodtak: Hölderlin, Goethe, Rilke... Hölderlin ugyanis egy nyarat kért. Rilke érezte is, hogy nagy volt a nyár, ám két délies napot kívánt a szőlőnek. Goethe pedig azt írta, semmi sem ér többet egyetlen napnál. Gyurkovics Tibor alullicítálta valamennyiüket. Kis napért könyörgött *Kérés* című versében: „Kis napot adj, kicsiny napot, / amilyen embereknek juthat, / őrijító-puha meleget, / kétségbeejtőt, nyomorultat.” Kis emberek vagyunk, nagy nyár helyett elviselhető sors után áhítozunk. Nem kapjuk meg persze. Kicsinységünk (eufemizmussal élve) nevetséges. Nem eufemizmussal: röhejes. Meggyötört emberkékből épül a hazának, nemzetnek nevezett konglomerátum is. Az egyes emberek esetlenségének leírását legradikálisabban a Van Gogh krumplievőiről szóló Gyurkovics-versben találtam a Lyukasóra hasábjain: „...lueszes orral simléderes sapkák / alatt vártuk Krisztus föltámadását / hogy egyszer majd elégtételt veszünk / a Teremtőn azzal hogy nem leszünk / Elmebetegtegek lassú kis hülyék / hisz belőlünk áll az emberiség.” Kosztolányi *Aranysárkányában* minden ember (aki nem izomból él) tragikusan nevetséges, s mégsem kevésbé fenség, titok, idegenség, liderces messze fény, mint valaki géniusz. A leghumánusabb (s tán legszemélyesebb, felvilágosult humanista) Novák, azaz a Butykos, a Kobak tanár úr is ilyen. Látjátok, feleim? Mindannyian nevetségesek vagyunk. Gyönyörűek. Ügyetlenek. Meg talán halhatatlanok.

A közelmúltban Gyurkovics Tibor az egyik legnézettebb tévé-showban, Fábry Sándor vendégeként, Illyés Gyulát parodizálta. Kicsit bohóckodott. Illyés és Flóra néni kávéval kínálták a költőt, s tárgyaik, mozdulataik a puritánságukban nevetségesek voltak. És mégis, elmondhatja Gyurkovics, hogy neki föltettek egy zaccos kávé... A televízió előtt a nevetésem megtelt melegséggel. Ugyanis Illyés Gyulára mint tanítómesterre, eligazítóra, akitől a legtöbbet lehet hazáról és nemzetéről tanulni, maga a gyurkovicsi vers-világ mutat. Filozófus kimutathatóan. Ideges jambusai, itt-ott megkancsalított rímei Kosztolányira mutatnak vissza. Legszándékoltabban tán Velence-témájú verseiből. Ám a gondolat mindannyiszor felelős, ha Gyurkovics tudatosan játszik rá Illyés soraira. Illyés Gyula, a *Haza a magasban* írója adta az egyik legtalálhatóbb és legigazabb definíciót a hazáról. Tudniillik, hogy haza az, ami összeáll. Gyurkovics Tibor *Ország* című versének egészét illene idéznem, de a kulcsszó miatt itt csupán két strófát ajánlok az olvasó figyelmébe, szívébe: „Csak megalázó helyzetekben / alakul ki a szív a jellem / és így majd egyszer összefog / a magyar és a magyarok // (...) egy olyan ország születik / határtalan határokig / amely összeáll mint a jellem / a megalázó helyzetekben.” (Kiemelés tőlem: NIP.)

Ady igen szerette, de ostromozta egyben a Nyugathoz képest elmaradott hazáját. Hogy haragudott a híg dudaszóra Kosztolányi is! S mind, aki gondolkodó

volt, ama melldőngető, pózoló *hazaffyaskodókra* egy olyan országban, amelyben Márai a következőket írta naplójába: „Vad és keserű világ ez az itthoni. Ez a főzet magyarból, svábból, zsidóból, szlávból, milyen keserű főzet! De ereje van, valóságos íze! Aki egyszer bekanalazott ebből, minden más emberi kosztot diétásnak érez.” Illyés Gyula a *Hídi vásár* című versében írt ugyanerről a „főzetről”: „Ilyen néppel, ilyen fórum / lehetél, ős Karakórum. // Ni egy cserkesz, ni egy tatár, / egyik tikász, másik csiszár. // Kerek a vár, akár az ég, / kereng egyre, mint a kerék... // Forog nyugatra, keletre, / a néptenger keveredve. // Van csizió, van dáridó / görög, török, örmény, zsidó. // Haj magyar sors, szétszakító, / s újra összegombolyító.” Gyurkovics ezt az Illyés-verset a rendszerváltozást követő idők magyar valóságában dúdolja újra. *Országos hazaffy vásár* a költemény címe: „Szétpukkant most a bánatom / mint vásárban a luftballon // és röhögök és nevetek / hogy közöttetek lehetek // Mennyit szenvedtem Mondhatom / annyit hogy ki se mondhatom // titkoltam sok-sok sebemet / mit ejt a hazaszeretet // (...) Nem áltatom: se kémekeket / se sunyi földműveseket // se hazafias lelkiület / fűtötte szívpecéceket // se demokrata elemek / által tisztelt törvényeket // se mágus-tüntetések / szervező ködegyéneket // se horthysta hevületet / hülyülő elszánt tisztetek // (...) se mulandó magyar helyett / a nagy ugar felett // maguknak keresve helyet / beszivárgó elemeket // vértesszülősi leletet / ezeréves emlékeket // se győzelmet se gyereket – // most már senkit se szeretek!” A nem szeretést csak az éli át, aki szeretett. S az az érzés, nem csupán Ottlik szerint: megvan! „Még soha semmit sem felejtettem el” – figyelmeztet a költő. Miért pont szeretni felejtett volna el?

A szeretetnél különben sem lehet ambivalensebb érzés, azt látom Gyurkovics haza-verseiben. Nem elég, hogy a nemzet legjobbjai egymás ellenében gondolhatnak ki országjobbító politikákat, még az utókor polgárait is egymásnak uszíthatja a hatalom: „Egyikük Kossuthot / másikuk Széchenyit / gyalázza élteti / védi a késhegyig // Kivülről – kicsi nép – / kétezer bajunk van / Széchenyit kövessük? / Vagy bízunk Kossutban?” Illyés és Németh László drámáiba fért csak el mindaz ezeddig is, ami a megosztva megnyomorítottokról elmondható. Még jó, hogy Gyurkovics egybedalolja mindazt, amit a történelem szétválasztott: „Elveinktől emelt / zászlónkat magasra / rántsuk Széchenyire / És Kossuth Lajosra // mintha egy név volna / ahogy Kossuth István / és Széchenyi Lajos / indulnak a listán” S amikor a játék minden komolysága sem tudja szublimálni az ellentmondásokat, az ambivalens érzés érthetően indulatba csap át. De szépen mondatik ki: „Magyarország, ez is állam, / elcipelheti a vállam / ingyenesen, térítést se / kérek érte. // (...) Nem védem. Nem védhetem meg, / *Utálok, mint a szerelmet...*” (Kiemelés tőlem: NIP.) Aki leírta ezt a hasonlatot, annak már hihetünk, amikor litániás hangon a következőkre tanít: „Ha lehet és ha nem lehet / Szeretni kell ezt az esett / Daliát ezt a nemzetet (...) A szerbet horvátot zsidót / ezt az egész állapotot / amiből létrejött a bog // Oláhot tótot kunt magyart / aki uralkodni akart / vagy földből magokat csikart (...) A megvetetteket a szent / együgyűt aki gajra ment / kit letiport a regiment // Szeretni kisebesedett / ujjainkon e nemzetet / szeretni mindenekfelett”

Az ember (Ottlik szerint) költő vagy hadvezér akar lenni. (Feltéve, ha nem lehet bodzafa.) A növényi és az animális lét elkerülése céljából pedig a szellemi ember sok mindent megpróbál. (Jóllehet az állatvilág tagjai vagyunk, de „kiemelkedik” néha egy *masnisan haladó bohóc-kislány...*)

Az Én legkivált hadvezéri és királyi rangban tombolhatja ki magát. Ez persze démoni út. Még Goethe is, aki igen magasra jutott a társadalmi ranglétrán, a miniszterségét valóban szolgálatnak tekintette. Betöltötte hivatalát. Gyakorta a művész, ha nem talál alkotásaival nélkülözhetetlen közegre, értő mecénásokra, vagy alkata ellenkezik az előmenetelektől, ha nem kíván vadlúdcsapat élén röpdülni, nem akar az egyetlen tévedhetetlen lenni a bárdusok között, azaz kanszal apostol, akkor önmaga fontosságát, bizony, előbb-utóbb le kell fokoznia:

„Hogy megkaptam amit akartam / magyar és magán-alkonyatban / hír rang kacsók – mi vesz körül még? / a tökéletes egyedüllét.” (*Hazám, családom*) Ilylyés betegen már csak egyetlen fájó idegdúcna érezte a költői szerepet. El is mondta azt, ami fáj, nem arról beszélt, ami illett. S az igazat, a mondhatatlant ki más kotyogná ki, mint a bohóc. Lásd a *Salfedi bohócmester szerelmes dalaiban* és a *Paprikajancsi*, a *Nő-bohócom*, a *Pierre és Pierrette* című verseiben: „Nyomd csak az arcodat az archoz, / végül is szeress valakit, / az ember amíg él, naponta / új szerepeket alakít...” (*Nő-bohócom*)

A rangokon aluli, a végképp nevetséges ember ez, aki ugyanakkor fölötte is áll az uralkodóknak, az udvartartásoknak, egyszóval a világ zsidvásárának. A festékekkel takart őszinteség fájdalommal ott volt mindnyájunkban, akiknek ember-telen helyzetekben hülyéknek kellett tettetniük magukat. (Fa) Megőrizni legfeljebb csak olyan gyönyörűen szabad, mint Gulácsy Lajosnak. Ám ekkora fényűzést sem engedhetünk meg magunknak, egyrészt mert tragikus, s tragédiákból volt elég, másrészt akkor – Czigány György szavával élve – a szeretet józanságát tékozolnánk el. Kosztolányi és Illyés öröksége együtt sem zárolt kincs a magyar költészetben. Az örökös, Gyurkovics Tibor – aki máig sáfárkodik e két ágról is rámaradott talentumokkal – az eleven tanú erre: *Nemcsak egyedeokról, nemzetekről is lehet krimit írni.* (Idézett UNESCO jelentés.) Mennyivel szegényebbek lennének nélkülük. A személyiséget és a közügyet egyaránt oly fontosnak tartó költők egy perszónában is létezhetnek. A bohócból – ahogy Hamvas Béla írta – dzsóker lesz: „Belül maradtam, kívül állok, / Mint az örök, mint a királyok.” Képes a leghetetlenebbre is: szerettetni.

Gyurkovics Tiborról egyik kritikusa azt állította, hogy áttételek nélküli lírikus. Hát ez bizony így igaz, bár az áttételről nekem valami ennél is költőibb jut eszembe: a bicikli. Gyurkovics Tibort nem érhetette volna nagyobb elragadtatás annál, mint hogy gyermekkorában a kerékpárján a tó fele gurult. Kéj az ilyen út dörögten is: „Zuhantam a tájba, lebegtem a nagy lejtőn, bele egyenesen a Balatonba. Remegtem a gyönyörűségtől. Elszállni Isten kékjébe?” (*Bicikli-pályám emlékezete*) Édesanyjáról írt megrendítően szép, mennybemeneteles (*Himmelfahrt*-os) költeménye mellé a saját elszállás-vágyáról szóló versét illesztette: „El kéne szállni fecskemód...”

Irigye voltam Gyurkovics Tibornak? Szerintem még most is az vagyok. Legalább annyira, mint Kormos István Divinyi Mehmednek. Elengedi kezem a kerékpár kormányát. Kitérom a karomat a Szent György-hegy felé Tapolcán. Akkor is csak azt mondom azoknak a jó kis biciklis-versek írójának: *Ne dobódjék le a lánc!*

(Gyurkovics Tibor: *Verseik I-II.* Kráter Műhely Egyesület, 2004)

Németh István Péter

Persze jó lenne a ragyogást...

Persze jó lenne a ragyogást összegyűjteni, amely a finn költőből árad. Nemcsak a verseiből: önmagából is. De ő se tehet mást, szavakká bontja belső fényét. A fény nincs önmagában: képekké változik. A képek fákká, csillagokká, tájjá, emberi arcokká, madarakká. Igék nincsenek, vagy ha vannak, elbújnak a főnevek és jelzők mögé. Senkire nem illenek jobban Nemes Nagy Ágnes szavai, mint Nummira: „A líra szinonima-probléma.” Csak hát nála megjelennek és testet öltenek a lét szinonimái is. Egy helyen azt állítja: „A gondolkodást szívből megvetem s a fölcsigázó eszméket is gyűlölöm nagyon.” Ebből semmi sem igaz: csupa leheletfinom elmélkedés, tünődés minden verse, akár önmagáról, akár szerelméről, akár Trákiáról vagy magyarországi élményeiről ír.

Pátoszt nem ismer.

A modern finn költészetben ez különben is ismeretlen. **Lassi Nummi** is arra figyelmeztet, milyen emelkedettek és ünnepélyesek, sőt retorikusak vagyunk mi, magyarok. Az ő verse egyetlen vonallal meghúzott rajz vagy végtelen zene. Két bátyja közül az egyik zeneszerző volt, a másik festő. Ő három istent is egyesít: a festőt, a zenészt, a költőt. A költői énje a legerősebb, legnagyobb, mint Brahma Visnu és Siva fölött a hinduista szentháromságban, a Trimurtiban. Kétféle verse van (D. H. Lawrence-től veszem át a fogalmakat): a kristályszerű és a plazmatikus, tehát a végletesen éles körvonalú és a szinte akadálytalanul ömlő. Az előbbire *A kertek illata*, *a Tél*, *a Tizenkettedik elégia*, *a Fenyők, kristálydermedés* vagy *a Társaság, híd, táj* a példa, az utóbbira a *Concerto grosso*, *Chaconne* sok részből álló modern szekvenciája vagy *a Recitativ*. Mindegy, melyik módon szólal meg, mert csak a lepárolt, áttetsző érzelmekről, képekről, benyomásokról és igen: gondolatokról tud (nem tehetségéről és akaratról van szó!) beszámolni nekünk és önmagának.

Lassi Nummi teljesen intellektuális vagy spirituális lírikus. A táj, a sziklák, a vizek, a nyír- és nyárfák csakúgy, mint a síkságok és vizek, éjszakák és nappalok, az ébredés és a tudat halála, az elalvás számára a szellem alakot öltése. Nem tudom elképzelni a természet nélkül. Nem átváltozik a természet lényéivé, növényéivé, állataivá, hegyei és folyóivá, síkságaiivá – ő maga mindez. Nem létezik Lassi Nummi mint csak civilizált emberi lény. Mintha Spinoza híve volna: „Deus sive natura”. Egyszer elvittük Csoóri Sándorral őt és a finnországi svéd költőt, Bo Carpelant Hódmezővásárhelyre. Megmutattuk nekik, hogy forog a Nagyalföld peremén az utolsó pillanatig az egyre vörösebb nap. Carpelan csak nézett és hallgatott. *Lassi Nummi leborult és imádkozott*. Láttuk: a mágikus kultúrák szelleme támadt föl benne. Amikor fölállt, emlékszem, valamit akart mondani. De csak egy nagyon elharapott mondat sikeredett ki a torkából. Ez ő: az extatikus finn.

Ilyen költőt fordítani?

Mint a templomba, úgy léptünk be mindnyájan verseinek megszentelt falai közé. Nem tudom, melyikünk fohászkozott többet a Fölöttünkvalóhoz: Csoóri Sándor, Jávorszky Béla, Szopori Nagy Lajos vagy én, hogy ihletét magyarul is meg tudjuk közelíteni.

Poeta sacer.
Csak egyetlen idézetet:

„Hallgasd
ezt a dallamot,
e napok, e fű, e kövek dallamát.
Az emberek, a szavak, a tekintetek dallamát,
a gazella, a tigris, a dámvad és pacsirta dallamát,
a folyamok dallamát, a sötét és csöndes szoba,
a messzi, elfelejtett illat dallamát.
A sötét szoba, a, meleg – jeges fényesség, erős emelkedő lépcsők
dallamát halljad, befagyó tengerek, összeroppant komphajók dallamát.
Halld kifeszített hidak, a megvalósulásban föl szabadult tett,
a szépségbe hulló mozdulat dallamát,
az íj és nyíl, felhő és villám, a kőgörgeteg, visszhang
– a vágtaiba kapó paripa dallamát.
Halld meg a magamegadás és dac, a szürke, hideg és kemény táj dallamát...”

(Lassi Nummi: *Lépj ki tükreidből*. Európa, 1989)

Tornai József

A műfordításról, Jelinek ügyén-ürügyén

Ottlik Géza és Géher István vett rá a hatvanas évek derekán, hogy műfordítással próbálkozzam. A német terep nagyon „be volt ülve” akkor, így sokkal gyengébb nyelvemből, angolból kellett: F. Scott Fitzgeraldtal és Dylan Thomasszal kezdtem, mélyvíz. Azóta verseken kívül közel háromezer ívet, hatvan-hetvenezer oldalt fordítottam, sajnos, újabban nevetségesen csekély honoráriumokért. A műfordítás bérmunka, a díjnak legalább a mai pénz háromszorosának kellene lennie. Mivel értek valamit a vershez, sok költői művet is magyarítottam, legutóbb a Parzival 25 000 sorát. Még ugyanebben az utóbbi három évben két Virginia Woolf-regényt, Jelineket, néhány virtuóz angol-amerikai ifjúsági könyvet, sok egyebet, Poe-t, Süsskindet, fantasyt. Mindezt azért mondom el, mert e fantasztikus három évem után, és nem kell hozzá szokásos szigorúságom, hogy így mondjam: helyzetünk botránya, hogy csak jó szerencsém révén van munkám. Az, hogy „pornót” is fordítottam, nagy és jó dolog, bár hogy mi a „pornó”? Öt alkalos kompozíciónál kezdődik, szerintem. Jelinek könyve nem porózusan pornó, hanem tömören randa. Nem szerettem. Nagy novella, regénnyé dúsítva. Hatalmas dicséretet kaptam munkámra a marosvásárhelyi „A hét”-től, a szokásos piszkálódás vagy elhallgatás jött itthon. Fő, hogy az Ab Ovo Kiadó, melynek már fordítottam korábban is Jelineket, szép sikert ért el a művel.

Az engem műfordítóként érő pizskálódások nem komolyabbak, mint az a végtelenül ostoba felfogás, mely szerint én két „nagyot dobtam”, a Hamlet-kötetet és a *Talált tárgyat*. Nem szeretnék dicsekedni, de egész prózai igyekezetemet mások javára figyelmen kívül hagyja e nézet, meg azt a szerintem – bár nem mindenben rokonszenves ajkáról származó – bölcs megállapítást, hogy a „Hamlet”-em egy kezdő költő érett műve volt (szerintem is tele van zsenyékel), a „Tárgy” egy érett költő kezdő műve. Remélem, a művelt olvasó tudja, mi mindent írtam azóta, s nem a tankönyvkészítők nézeteit vallja. De így tulajdonképpen olyan díjversenylo vagyok, akit folyton hendiikepekben akarnának indítani, megrakni hibáim nagy terhével, esélytelenné téve. Ennyit arról is, hogy „szépíték” a fordított műveken.

Virginia Woolfot úgy „lekövettem”, mint a hegymászó, aki saját és társai életéért püföli be a függőleges falba a szöveget. Salingert, de újabban Melvin Burgesst, Rilket stb. is a teljes, eszement hűség jegyében fordítottam. Voltak esetek, amikor a kiadó kért, változtatnék, jobbítanék. Volt, hogy éltem azzal a jogommal, melyre felhívnám a figyelmet. Ma a műfordítás már nem hazafias műfaj, nem ütés a szovjet rendszer kobakjára. Hanem van egy olyan kvóta, én nem tudom, tíz százalék, vagy mennyi, hogy annyi még ki is hagyható a fordított műből. Persze Dosztojevszkijnél ezt nem tenném meg, bár sok mai szerkesztő kihúzná a Karamazovok egyharmadát. Majd aki végigpróbálta utam egytizedét, jelentkezzék. De a kiadóval való belső egyezség dolga, mit hagyok ki, mit finomítok, durvítok, vonok össze, és így tovább. Nem szoktam ok nélkül belelantolni rangos világirodalmi szerzőkbe. Egyébként, az én eszményképeim egyike, Bartos Tibor is kapott kifogásokat.

Az Ab Ovóval Jelinek-ügyben is példás és szép volt az együttműködésünk, anyagi panaszaim sem lehetnek, írófélelemnek jobb, ha itt Magyarországon nincsenek is. Jelinek, ahogy erre az erdélyi elemző is rámutat, az érem egyik oldalát tárja oda, nem tisztázódott, feminista, baloldali vagy miféle beállítottságú regény ez a szent őrzöngés és vágatás. Ami a könyv történetét illeti, elég lapos, ami a randaságait, hát, nem túl érdekes. A feladat iszonyúan nehéz volt, remélem, legalább az Ab Ovónál folytatódhat műfordítói pályám, ha nem is okvetlen Jelinekkel, de ha kell, vele. Amiért nem magam olvasom fel e szöveget: teljes visszavonultságom az oka; csak más mód le nem bonyolítható anyagi ügyekben szoktam személyesen ide-oda menni, vagy a piacra, a kocsmába. Mióta utolsó madaram meghalt, ez fokozottan így van.

Tandori Dezső

| Elfriede Jelinek osztrák író (1946) a 2004. évi irodalmi Nobel-díj kitüntetettje.

Könyvleletek

Szemközt magunkkal

Kaotikus, változó világunkban, mikor egyre kevésbé tudunk odafigyelni az egyre-másra megjelenő kötetekre, valódi élményt jelent, ha rálelünk egy olyan könyvre, mely magával ragad, elgondolkodtat, egy pillanatra kiragad bennünket a hétköznapok hömpölygő sodrából. Hosszas keresés eredményeképp, vagy csupán a véletlen szerencsének köszönhetően (ahogyan ez a régészeten is megszokott) néha találunk egy könyvet, mely bizonyítja, érdemes keresni, de legalábbis megéri nyitott szemmel járni. **Báger Gusztáv** új kötetét lapozgatva, forgatva, mintha néhány percre, órára megállt volna az idő, mintha kicsit számot vetnék magammal, az elmúlt évvel (évekkel?). Báger sorait olvasva az olvasó magára talál: ismerős tájakon bolyong, miközben egy-egy sor mintha vele történt volna meg, vagy egy szó mögött elfeledett kellemes-keserű-édes érzést (mindenkinek más) fedez fel. Előző kötetének (*Időtáv mollban*) *Meszesedés* című versében még így szól a szerző: „Szűkülő / torokkal még / énekelnek / a madarak”. Mintha azt jelezné, hogy a költő hamarosan elhallgat, vagy ha általánosítunk: a költészet már nem tud újat, mást mondani, s ezért aztán lassan elcsöndesedik. S hogy ez mennyire csak irodalomtörténeti feltételezés, mélybe látó hipotézis, azt jól bizonyítja az újabb, bizonyos értelemben az előző kötet folytatásának is tekinthető verseskönyv.

Mint már említettem, az olvasó magára talál, szembesül vágyaival, elfojtott érzéseivel, harcaival, talán kicsinyes, de annál igazabb félelmeivel,

s ennek a találkozásnak a létrejöttét a cím előre sugallja: *A tükör éle*. Még a kötet fellapozása előtt elgondolkodtat a cím: a tükörbe nézés motívuma számvetést, elszámolást sejtet. Esetünkben kettős jelentésű is lehet: az egyén számvetése önmagával, s ezzel egy időben a költő tükröt tart olvasója elé. Tükröt, mely sebezhet, fájdalmat okozhat, hiszen az önmagunkkal való szembenézés nem feltétlenül kellemes érzés. S ezt a gondolatsort támasztja alá a kötet első ciklusának címe: *A bohóc kihallgatása*. A tükörhöz hasonlít a bohóc is, aki megnevetteti a közönségét, s mindeközben műsorába csempészi a valóságot, s könnyen megtörténhet, hogy a publikum tudtán kívül saját magán nevet. A címek szülte előzetes feltételezések így igencsak befolyásolhatják a versek megértését, értelmezését, s az olvasó valójában a szövegeket olvasva kissé elbizonytalanodik. Vajon helyesek-e az olvasás kiindulópontjaként feltételezett költői intenciók? A sorok mintha rejtjelezve lennének, elvontságuk nem engedi, hogy könnyen átsuhanjon szemünk fölöttük: folyamatosan megállásra kényszerítenek. Újraolvasásra. „Villám-cirmos cikázások / focistáink bárcsak így // Hátra-hátra-nyilazások / jól bevált nomád taktika // Zenét fúvó fogak fénye / tágra nyílt kislány-szemek // Tapasztalatok kóccával / tömődik napra-nap” – olvassuk a *Tükörképek I* című szöveget. Sűrű, szinte felfejthetetlen szöveg, melybe puritán egyszerűséggel van belesűrítve múlt, jelen és jövő. Metaforikus, elvont költői nyelv, melyet át- és átszőnek a

konkrétumok, azonban még így sem válik teljesen világossá a kép. Csak felsajtenek események, tettek, fogalmak, s a bágeri költői fátyolnyelv mindezt jótékonyan (?) eltakarja, épp csak annyit enged sejtetni, ami szikrát vált ki, s így megindul a gondolatfolyam.

S nemcsak előreterelgeti az olvasó gondolatait, asszociációit, hanem visszafelé is. *Időtáv dűrban* című verse továbbgondolása, talán kibontása az *Időtáv mollban* címűnek, mely még az előző kötetében kapott helyet. „*Minden összeér: jelenlik*” – szól ez utóbbiban, s a minden az nem más, mint az idő három dimenziója: jelen, múlt („*Emléklik*”) és jövő („*álomlik*”). Csendesesen, békésen szól még emitt, hogy egy kötettel később Ady hangjáig visszanyúlva tele torokból süvöltse: „Száz éven át keringő horhosokban / kanyarok nagy futamaival / igaza volt: itt be kellett törni! / Eltévedt lovasként még annál is inkább, / betörőkkel és istenekkel alku-dozva.” Az új idők új dala kezd játékot Ady „régii” (ma is aktuális) karakán énekével, hogy előremutasson, talán jövőt jósoljon vagy elszámoljon. S míg Adynál be kell(ett) törni, addig Báger nem elégszik meg ennyivel, robbanásra, elemi erejű ugrásra van szükség: „*Dévénynél a sziklák nyugati oltáira / hangrobbanás vigye át / a fölemelt lélek maradékát.*” Nem véletlenül kezdődik ezzel a verssel a kötet második ciklusa (*Hátizsákok*). Vándorlást, utazást sejtet a cím, melyre nem árt, ha elemőzsiát visz magával a vándor. S hogy mit tesz a hátizsákba? Hát az elődöktől származó múltat, az általunk is alakított félmúltat, s természetesen az éppen eltelt tegnapokat. E ciklusban kétszer is megjelenik egy-egy vers címében a 2004-es évszám, mely már a félmúlt része (alig elmúlt tegnapok), s melynek tanulságait, „eredményeit” szintén a hátizsákba csomagolja a

költő. Az *Irányok*, 2004 töredékessége, meg-megbicsakló ritmusa és furcsa tördelése egyértelműen rájátszik a szöveg el-elakadó, kiélezett mondani-valójára: „*hazám / átesett / fogyókúrán / oldalán / testvérek / vigyázó szemünk / fölé / kirajzó / Európa*”. Hasonló a *Magyar írók*, 2004 című szöveg is, mely kiélesített képet állít a megszólitottak elé: „*Falkákban torzsalkodó / örök békétlenek.*” A kivülálló ítélete ez, vagy a hozzájuk tartozó kimerevített tükörképe? Nehéz eldönteni, azonban egy biztos: ennek tanulsága is hátizsákba kerül, hogy például, tanulságul szolgáljon az eljövendő nemzedékek számára.

A számvetés és az elszámolás mellett azonban egyúttal emléket is állítanak e szövegek. Ahogy ők sem siklanak el egy-egy esemény fölött, úgy a befogadó sem tud átsiklani fölöttük. Olvasás közben meg-megáll, morzsolgatja fogai közt a metaforákat, hasonlatokat, melyek csak a türelmes, „szemfüles” olvasó számára nyílnak ki. Báger Gusztáv költői nyelve tele van rejtéllyel, titokzatossággal, gyakran olyan elvont szintre téved, honnan nincs kiút, s csupán csak sejtteni lehet a szavakat összekapcsoló értelmet. Mindezek mellett viszont színes (néhol melankolikus), árnyalatokban és értelmezési lehetőségekben gazdag szöveg-szövetet hoz létre, mellyel elvontsága ellenére is tükröt állít egyre jobban torzuló világunk elé. S kétkedő, kritikus, azonban szeretettel teli hangja belénk ég, ahogyan azt a Nagy Lászlónak ajánlott versében a „megtartó” költőelőd szavairól írja: „*Élő csontig beégetnek / ember-kétség láng-hangjai.*”

(Báger Gusztáv: *A tükör éle*. Tiszatáj, 2005)

Vincze Ferenc

Kikötő

Beatköltő pillekönnyű tonnái

Dömötör László *Nehezék* című kötete különös könyv. Az író negyedik verseskönyve. Ilyenkor az igazi költőnél jobbra kialakul már az a hang, az a modor, az a világlátás – az a verssé emelkedett, csak rá jellemző, az ő szavai által megsejtett csoda –, ami végérvényessé teszi a beérkezést. Íme, itt vagyok!

Dömötör László viszont itt is van, meg nincs is itt!

Állandóan úton van – innen a beatköltőkre (Ginsberg) jellemző *rohanás és üvöltés*. A talpa alatt ég az országút és a talaj, s ha meg lepihen (számtalan *kedves és kedvetlen* nő veti neki az ágyat vagy húzódik vele híd alatti tempomokba), akkor is a továbbállás, a *másikhoz* való rohanás lehetősége izgatja. Karcos, keserű, fanyar, az éjszakák kurvás illatfüstjében eldohányzott ez a hang, s minthogy tulajdonosa fölöttébb énekelni akar, ének helyett köhög, fuldoklik.

Reszelős hangon, a formára alig valamit adó, jobbra a gondolatritmus továbbvitelére s némelykori „megcsavarására” való gesztussal mondja a magát – családról (legszebbek apa-versei), a fiatal *szabadosság* (nők, ital, éjszaka) szabadságnak képzelt futamairól.

S mindig, minden helyzetben, étlen és szomjan, nappal és éjszaka, öntudatára eredten és mámorosan, szeretve és szeretetlenül, az öröm hajóján ringatva és megcsalva-megverve – a nőkről; az áldottakról, akik reggel – melegen hagyva az ágyat – fölteszik a kávé, a friss pirítós illatával bódítanak („*Őszi dal*”), s miközben forrón ölelnek, már máshol, más tájakon, más, megvigasztalásra váró férfiakon jár a képzeletük.

Dömötör lírahőse, vagyis a saját személyéből karcsúsodott alak, a harapások, ölelések, csókok harcmezején kitétetett, jól tudja, hogy azért szökdösnek el tőle – még küldeni se kell őket – imádottjai, mert ő is az a kicsapongó? megátalkodott? a bűnt csak a másokban (a másik combja közt) kereső *vagabund*, aki szívesen veti ki lovait legelni idegen mezőkre. Azt kapsz, amit adsz! – mondhatnánk neki, a szemébe durván (már ha a lírahősnek volna szeme), ha nem látnám – mindannyiunkat kaszabol az idő – öregedésének fázisait.

Mert ebben a karcos, fanyar, a táncdalszerű „filozófiát” az argóval vegyítő, s megannyi parafrázissal (József Attila, Gabriel García Márquez, *Mi Atyánk*) incselkedő-sokkoló kavalkádban, a szerelmi nagyotmondások és tódítások férfigöggel erezett futamaiban ott a test hanyatlása is. Amit nem csupán a haj hullása, az izmok elernyedése, a hajdani bikákat sem kímélő megannyi prosztata-gond jelez, hanem a robbanó cselekvés helyett jelentkező, az idő múlásával megsokszorozódó vágy is. Lassacskán már nem lesz – reklámszövegre hajazva – „csúcs ez az érzés”, ám akkor is lesz élet, akkor is lesz dal, és megmarad – mert a költő törvénytábláin így olvasható – a „csúnyák vagy szépek” elemi erejű varázsa.

A *Nehezék*, bár egy-egy könnyítő gesztus ellentmond ennek („fájjanak a percek, melyek nélküled múlnak”; „valóságvillanások révülete zsibbaszt”), határozottan – *súlyyal* – igyekszik megállni a lábán. S ez pedig azoknak a

költeményeknek köszönhető, amelyekben – bár nem megtagadva korai énjét – Dömötör visszavett egy kicsit a beathangból. Az egyszerűsödés óhatatlan gazdagodással járt. A költőnek a Pierrot-lét grimaszait itt se kellett levetnie (*Az idomár és a bohóc; Az már a bohóc baja*), s József Attilá-s hetyke modort sem kellett megtagadnia (*Ha megnövök*).

A *Nehezék*ben ezek az igazi nehezékek. Meg a szerelmet-ringyót elbúcsúztató *Fohász I.* No meg a *Kapaszkodni* körkörös viszonylagossága; hogy mégis csak az az érték, amire ráment a költő élete. Hogy a vágy és a képzelődés is lehet – mert az elérhetetlen utáni hit mozgatja –, a valóságnál égetőbb valóság, arra talán a kötet legszebb verse, az *Apám bejárta Afrikát* az élő példa.

Ám Dömötör László nem volna az, aki – a *Nehezék* nehezékét menedzseri leleménnyel és türelemmel cipelő fickó –, ha veszni hagyta volna a lehetőséget. Szerencsére nem hagyta, és verseinek illusztrálására képzőművészeket keresett. A *Nehezék*, minden furcsasága ellenére, ettől lett szépségesen – egy mai tárlat *szépségtornáit* hurcolva – súlyos könyv. *Ötven vers – ötven grafika*, ez az építkezés rendje. S az így összeállt tárlat akarva-akaratlan megemeli a költemények értékét is. Nem csupán azért, mert a kongeniális képzőművész – sok ilyen szerepel a könyvben – a líradarabokhoz (hangulati értékükhöz stb.) igazodott, hanem azért is, mert a vers, a beatdalként egyszerre ódon és mai szöveg, segített kiteljesedni egy teljesen öntörvényű, a grafikus életművére jellemző világlátást. Az „ihletadó” tehát fontos szerepet töltött be – megélenkítette kollégáinak fantáziáját.

S ők – alázattal és jókedvvel – vették a lapot. S amit a költeményekhez – érzésben, világlátásban, filozófiában – hozzáadtak, az már a kortárs képzőművészet sokarcúságát jellemzi. Egyesek még alpműfajukat is odahagyták – a szarkasztikus Haris László és a vonallabirintus tudora, Lugosi Lugó László a fotót, a szegénység nyűgét rajzi komorsággal visszaadó Hadik Gyula a szobrászatot –, hogy segítsék eme különös látomássor kibomlását.

Egyikük a konstruktivitás ígézetében alkot (Sárkány Győző, Serényi H. Zsigmond, Aknay János), másikuk a figuralitás megszállottja (Tóth Ernő, Gaál József, Dréher János, Szyksznian Wanda, Für Emil, Gyulai Líviusz, Banga Ferenc), harmadikuk valaminő szürreális álom, a szexualitásban megtestesülő lélekvalóság (ef Zámbo István, Szerényi Gábor, Fe Lugossy László).

S a jellé csupaszított grafikai kozmosz – akár a mértan szépségére alapoz (Sebők Éva), akár organikus hullámsort (Györffy Sándor) vagy szimmetriára épülő önkifejezést mozgat (Varga Amár László) – ugyanannak az érzésnek: a verből kicsapó *énekép* világra nyitottságának a kifejezője.

S mindez történhet a rajzi invenció által (Kovács Péter Balázs, M. Novák András, Csorba Simon), és úgy is, hogy fotóalapú montázs (Kovács Albert), több papír- és üledéksziget (Puha Ferenc, Somogyi György), kalligrafikus jellé töpörödő absztrakt figura-élmény (Wrobel Péter) a megjelenítés alapja.

A *Viszonylagos vers* grafikai párja (Stefanovits Péter) filozofikus humorral van telítve; és az *Utolsó fél szonettet* (Luzsica Árpás), valamint az *Ando dromot* (Szemadám György) képpé emelő, líraian konstruktív vagy vagabund kártyafiguraként funkcionáló vízió is élményszerűen adja vissza a költő (és a véle csaknem azonos lírahős) gondolatvilágát.

(Dömötör László: *Nehezék*. Móra, 2005)

Intenzív szépségkeresés

Részegh Botond grafikái a nagycenki Széchenyi István Emlékmúzeumban

Részegh Botond, a csíkszeredai születésű, ám a bukaresti Képzőművészeti Egyetem grafikus szakán végzett fiatalember tündökletes tehetség. Már huszonéves korára megkomponált, karakteres, érdeklődési irányát és vonzódását jól mutató – a jövőben föltehetően csak még jobban kiteljesedő – életművet mondhat magáénak. Román mestere, Mircia Dumitrescu ösztönzésére – nemrég a vezetésével készült román József Attila-illusztrációkat is láthattuk (Közép-európai Kulturális Intézet) – a művészkönyvnek, a kis példányszámban megjelenő, a szöveggel egyenértékű grafikákat tartalmazó, műalkotásként is megálló unikumnak ugyancsak tudora.

Egyetlen példa a sok közül ez irányú munkálkodására: rézkarcaival jelent meg Kányádi Sándor, a romániai, mi több: az egyetemes magyar líra jelesének több könyve (*Függőleges lovak*, *Halottak napja Bécsben*). Aki, akár grafikai álmodóként, a költészethez nyúl, annak éreznie kell a szavak mögöttesét. Hiszen a vers indította látomás már jóval több, mint irodalmias gesztus: a képzőművészet eszközeivel (Részegh Botond esetében a rézkarccal, a vaskarccal, a linómetszettel stb.) megjelenített *világmagyarázat*. A kép sugallta drámai feszültség – a grafikus bármely sorozatáról vagy egyedi lapjáról legyen szó – segít bennünket eligazítani a szépség (a szépen túli, nem föltétlen édeskés szépség), az igazság (az emberlétünket meghatározó igazságra való törekvés), a szeretet és hűség (magánélet, haza, közösség) dolgaiban.

Ugyanakkor ez a karakteres, angyalokkal, ördögökkel, jóval és rosszal megharcoló, a fényt az árnyékkal mindig együtt mutató grafikus leltár az önkifejezés legfőbb formája. *Létmagyarázat*. Úgy pontos, hogy egyszerre a valóságon innen is túli világot is mutatja. Nem a didaktikus, minden apró részletet kiemelő rajzi biztonság erejével – arra ott a fénykép! –, sokkal inkább a műalkotást esztétikai élményként elénk táró döbbenettel. Amelyben természetesen ott a rajzi biztonság is: a karaktereket külső és belső tulajdonságaikkal megérzékítő, vonalhálóiban és folthatásában kitűnő alakrajz.

Csakhogymert az igazi művész sosem másol – az egész át van szellemítve. József Attila-i, dantei, düreri, picassói szóval: a valóság égi mását kapjuk. Amely – mert benne a művész, a *szervedélyes álmodó* akár holtakat is föltámasztó ereje – mindig több, mint a *látható* valóság. A szem meglát, megtapasztal, és csak tőlünk – műveltségélményunktől, képi és filozófiai iskolázottságunktól, beleérző képességünktől – függ, hogy milyen mélységben értjük, és lelkünkre hat-e a grafikus látomása, világszemlélete.

Részegh Botond technikai virtuozitásával, ellentéteket, jelképeket és szimbólumokat (angyal-ördög, fény-sötétség, mozgás-nyugalom, kereszt, korpusz, tükör) a minél pontosabb kifejezés szolgálatába állító eszközrendszerével el tudja érni, hogy grafikai lapjai lélektani hitelességgel adják vissza ez ember harcát, küzdelmét, a világban elfoglalt vagy ingékony (*Elidegenülés*) helyét. Szépségre való törekvése, ami nemcsak pompa, hanem lélektartalom is, azért

megrendítő, mert látomás-sorozatában együtt van jelen szín, forma, érzésvilág, emberi és angyali test, bevillanó motívumok (kéz, fej, láb, út) ezere és „lámpák” (sötét és vakító fény) égi és földi sugárzása (*Vázlatok a Maradéktalanul szép emberhez I-IV.* című linómetszet-sorozat). Hadd jegyezzem meg: ennek az intenzív szépségkeresésnek – mert Részegh Botond konokul hisz az ember és a benne megnyilatkozó lélektükör igazának – folytatása is van. Az itt nem látható *Angyal hétköznapijai I-V.* (2004) drámai erővel visszhangozza a különféle próbáknak kitett ember megigazulását.

Mert erről van szó: közelebb jutni énünk legjobb, legigazabb részéhez. Akkor is, ha mindennek nem – legtöbbször nem – a harmonikus megnyugvás, hanem a megfeszítettség az ára. (A *Maradéktalanul szép ember* befejező [IV.] grafikai lapján függélyes zöldes fénykévék „támasztják” meg a szentséges korpuszt.) Részegh Botond nagy hatású grafikai sorozata, a *Valóság rabjai I-IX.* (2003) – aqua forte tinta – az emberlét drámai foglalatja. Rabok vagyunk, szabadok? Megítélés kérdése. Köt bennünket a föld – kör és háromszög alakú is lehet a *glóbusz* –, köt bennünket a megszokás, félelmeink és szüntelen rettegésünk terhe. Ám fölvilan előttünk a szabadság ösvénye is. Nem is annyira azért, mert az angyalt követve – szárnya húz bennünket – eljuthatunk a magasba vagy a mélybe (*VII.*). Hanem azért, mert a reáliáktól való elszakadást mindennél jobban *széppé* teszi a küzdelem. Részegh Botond ezt a madáchi gondolatot jelenítette meg a maga lenyűgöző grafikai eszközeivel. A fehér és fekete (világos és sötét) kontrasztjában – nem egy lapja szerint: *présében* – ott a test szenvedése. A vállalt – kibeszélhetetlen? – fájdalom mint a megigazulás felé vezető első lépcső? Csak ez értelmező lehet ilyen didaktikus. Ő képi módon: alak, fény, szín, szerkezet, motívumvilág arzenálját megmutatván – szárnyal. Szárnyal, vagyis teremt.

Szakolczay Lajos

„A természet változatosságát nem lehet felülmúlni”

Z. Réti Márta kiállítása a Zuglói Plébánia Pincegalériájában

Ma már nemcsak galériákban, múzeumokban, de kórházakban, kávé- és teaházakban is találkozhatunk kiállításokkal. A művészet egyre közelebb kerül a hétköznapi élethez, mindennapjaink részévé válik.

A Pincegalériában immár hetedik éve rendeznek kiállításokat, s most Z. Réti Márta festőművész természet- és tájképeit ismerhették meg a látogatók.

A művész nem egységes, egy tematikára épülő kiállítási anyagot hozott, hanem ízelítőt kaptunk szinte a teljes „repertoárjából”: olaj és főleg a kedvenc, a pasztellképek Kőszeg és környékéről, Veszprém és a Balaton területéről, az Alföld tájairól, valamint csendéletekből. Mintha egy magyarországi vidéki körúton lennénk és nyugodtan nézelődnénk, merengve a békés tájon, a legelésző állatokon a

természet szépségein túravezetónkel, Z. Réti Mártával. Képein ritkán látunk emberalakot – visszatérő témái: lovak, napraforgók –, de mindig, mindenhol ott érezzük vagy látjuk az ember keze nyomát a megművelt földeken, a felépített kis pajtákon, pincékben, falvakon.

Bár mindig valós táj ihleti képeit, nem pusztá másolatokat látunk, a festő értékrendje, látásmódja tükröződik a kompozícióban, e szerint örökít és ragad meg egy-egy pillanatot, az ő szemén-lelkén keresztül nézünk egy jelenetet az adott látványból. A lényeg bennünk van, a nézőkben, a művészből, az emberekben. Mit veszünk észre, mit jelent nekünk vagy mit érzünk például a *Hazafelé 1.* című képet nézve? A falusi életmód eltűnését sajnáljuk, esetleg eszünkbe jut gyerekkorunk, nagyszüleink, vagy inkább az, hogy mi hogyan bírnánk ki ilyen környezetben? Mit élnénk meg ott, abban a pillanatban? Mit élünk át ezt a képet nézve? Bevonja a nézőt az ábrázolt pillanatba, utazhatunk vele lélektől lélekgig, hiszen a festő impresszióit közvetítik.

Bár eredeti foglalkozása nyomdai retusőr, Z. Réti Márta több technikát is kipróbált már, és hat éve rendszeresen fest. A művészet részben tanult folyamat, de a témaválasztása ösztönös. A természet ad ihletet munkáihoz.

Egészséges képek: ezek a helyszínen vagy vázlatok után készült al-

NAPRAFORGÓS TÁJ

kötások egyhangulatúak, nyugodtak, líraiak, kiegyensúlyozottak. Megállítanak, időt adnak és pihentetnek minket. A felszínen: „csak egy tájkép”. Mélyebben: tanító képek. Az ember és a természet kapcsolatáról vallanak, empátiára és toleranciára intenek az élőekkel, a természettel, az étellel szemben. A gyökereink megtalálására és harmóniára törekedni a környezetünkkel. Mert a természetben nyugalmat és felüdülést találhatunk. Kommunikáló képek: a néző kívül, a táj, flóra és fauna belül... És rejtetten az ember: a tolmácsoló, közvetítő festő és a képen ábrázolt tájat megváltoztató „láthatatlan” emberek között.

Érzékeny kompozíciók, lágy színkezelés. Őszinte, egyszerű kifejezés-mód. Némi játékosság, kíváncsiság jelentkezik a „sorozatképeknél”: a téma kibontásának érdekében eltérő technikai megoldásokat is alkalmaz, például a háttér széttördelésével vagy élénk,

HAZAFELÉ 1.

KÉK CSÜDÖR

KÁLVÁRIADOMB

szubjektív színkezeléssel, így kissé elvontabb képek is születnek, ilyen a *Kék csődör*, ellentétben például a *Legelőn Nemesvámoson* című alkotással.

Z. Réti Márta mindig megmarad a realitás talaján, hiszen „a természet változatosságát nem lehet felülmúlni, érdeklődésemet a tájfestészet köti le, ez a csodálatos világ vonz” – vallja. Nincs két egyforma vagy hasonló kép. A lovas vagy napraforgós sorozatai más-más hangulatot sugallnak, s nemcsak eltérő háttérük vagy beállításuk miatt. A *Napraforgós táj* egyik kedvenc festőhelyén, Veszprémfajsznál, kétféle napraforgó-ábrázolást találunk, majd odébb a kék és vörös háttér előtti vázában élők. Színes-érzékletes képek, de tárgyiasak, nemcsak színhangulatra épülnek.

A magyar táj eredeti atmoszférája, éléskamrák, roskatag pincék, karámok tűnnek fel az elmúlás varázsával. Az ember nem romboló, hanem építő, a tájjal harmonizáló, abba belesimuló alkotásai, a figyelemmel alakított természetformálás. *Kálváriadomb*. A képtér nyitott, a művész megismertet hazánk elrejtett falvaival. Képzletben tovább követhetjük a kis kápolnák útvonalatát, melyek belesimulnak a tájba, a légbe.

Értékközlése nemcsak a természettel együtt élni tudásra hívja fel a figyelmet, de ahogy az évek alatt változik a táj, úgy örökíti meg újra és újra, így mintegy „krónikása” ezeknek a kis falvaknak, tájaknak: *A cáki templomnak Bozsok felől*, az *Erdei útnak Kószegnél*, a *Három gráciának Jakabszálláson...*

Némethy Andrea
művészettörténész

A CÁKI TEMPLOM BOZSOK FELŐL

ERDEI ÚT

NAPRAFORGÓK KÉKBEN

HÁROM GRÁCIA

Minden anyag egy másikban van, és ott akar valamit

A VII. szentendrei performance-fesztiválról

Idén augusztusban ismét megrendezték az immár hagyománnyá vált szentendrei performance-fesztivált. A rendezvénysorozat ez évben két társrendezvényvel is kiegészült. Az összművészeti találkozó az azt megelőző hét vasárnapján kezdődött a *Manófesztációval*, ahol tehetséges tizen- és huszoneves fiatalok mutatták be performance-aikat. Nagy örömemre azt tapasztaltam, hogy vannak még fiatalok, akik mernek újszerűt és szokatlant alkotni, csakhogy tevékenységük igen szűk körben ismert. Alig-alig található olyan produkció, amely az egymásnak megmutatáson túl tudna lépni. Annál boldogabb voltam, mikor megtudtam, hogy néhány itt előadott produkciót megismételnek majd a hétvégén.

A fesztivál másik társrendezvénye a csütörtök estétől szombatiig tartó *Nemzetközi VJ Konferencia és Workshop*, ahová külföldről jöttek meghívott vendégek. Az eseménysorozatot a szombat esti parti zárta, mely a közben elkezdődött performance-fesztivál miatt a Városháza udvarán kapott helyet. A konferencia főszerzője szeretne volna, ha szorosabb kapcsolat alakul ki a különböző országok DJ-i és VJ-i közt, mivel hosszú távú célja a művészi szinten is űzhető igényes DJ-zenék oktatási szintre emelése.

Több hónapos előkészületek után péntek délután végre megkezdődött a VII. Nemzetközi Kis Magyar Performance és Nehézzenei Fesztivál. A megnyitót követően az eseménysorozat az udvaron tradicionális jazzkoncerttel (Step By Step) indult, majd ugyanitt egészen estig további koncertek következtek, többek között fellépett a Frank Zappa Emlékzenekar, melynek célja névadójuk életművének hiteles tolmácsolása. Ezt követte a Lopunk együttes, zenéjükben a Dead Kennedy, Clash, Stranglers, Sex Pistols és Ramones számait véve alapul. Ezután a „*kínpadon kicsi-erős gyöngé-nass biztos-bizonytalan, de mindenképp igazságos zenei dísszemle*”, az Energomat.

A nap második felétől aközönség performance-előadások közt csemegezhett. (Ezeket különösen azért tartom fontosnak, mert az alkotó ilyenkor kitágítja a műalkotás kereteit, s ezáltal próbálja meg lebontani a képzőművész és előadóművész, mű és alkotó közötti falat.) Az előadások három helyszínen folytatódtak az épületegyüttesen belül. A Performance udvaron, a Romszárny színházterén és a Csőszínpadon. A meghívott előadók több nemzetiséget képviseltek; a legendás Bizottság együttes tagja, fe Lugossy László és művésztársa, Szirtes János Magyarországot, Monika Günther és Ruedi Schill Svájcot, Helge Hinteregger, aki Sórés Zsolttal dolgozott együtt, Ausztriát.

Szombaton a Sajnos Batár, a helyi fiatalok kedvence kezdte a sort. Este a Performance udvaron Szathmári Botond és Szécsi András *Élet a halál küszöbén* című előadása volt látható. A Titanic Rituális Performance Színház képviselői hajmeresztő bátorságukkal színezték előadásukat. Csirkefejre emlékeztető álarccal beleültek egy tojásba, majd maszkjaik ledobása után az őket segítő

két lány lezárta a tojást, felvette álarcát, s alágyújtott a tojásnak. Szimbólumhasználatuk széles skálán mozog, fakírtechnikáikat magas szintre fejlesztették, ezzel is segítve saját gondolataik kifejezését, mely szerint helytelen, hogy az ember születése óta különféle szerepek maszkjait viseli, s ezáltal kényszerűen belebújik a temporalitásba (innen a tojásba bújás értelme).

Az este folyamán néhány művészfilm is látható volt, s ezzel teljesült a szervezők régi álma: mindenki azt vetített, amit akart. Később „digitális sámánvibrációt” szólaltatott meg Gaál József Munkácsy-díjas képzőművész, majd *Tabula Rasa* címmel egy vizuális akciót láthattunk Bánki Ákostól és Valkó Gyulától.

Talán a fesztivál legfurcsább előadása volt BMZ (Baji Miklós Zoltán) és TSZ (Timkó Szabina), egy magyarországi házaspár hátborzongató performance-a. Az egész előadás különleges rituáléként értelmezhető, mely BMZ metélkedésére épült. Ez elsősorban mentális jellegű volt, s a művelet szakrális lehetőségéből kiindulva építette fel hipotézisét a lemeztett bőrdarabka, a tulajdonképpeni DNS chip lehetséges sorsáról. Már órákkal előtte lehetett valami rejtett zaklatottságot érezni a levegőben, ami az emberek várakozásából, a témától és magától az előadástól való félelmükből, megrökönyödésükből és előítéleteükből fakadt. BMZ hét éven át készült erre az egyszeri és megismételhetetlen produkcióra, edzve testét és szellemét. Ebben támogatta őt felesége is, aki azon kevesek közé tartozik, akik átláttak a puszta borzalmon, amit a metélkedés szertartása okozott, s észrevették, hogy ez messze túlmutat e földi léten. Van valami a fizikai, a valósnak hitt lét mögött, ami azt befolyásolja. BMZ előadásainak fantasztikus volta abban áll, amit ő maga is megfogalmazott *Angyalkor²don* című könyvében: „az előadások közben általam kibocsátott és visszabocsátott lélek, életerő hullámozgatása, gigantikussá növelése és csökkentése révén belülről rezegtetem meg a lélek húrrendszerét. Legalábbis így hiszem.”

Az utolsó napon lépett fel a közismert ef Zámbo Happy Dead Band, mely a schopenhaueri hármas egység (szerelem–élet–halál) megbonthatatatlanságát hirdeti. Koncertjeiket gyakran fűszerezik performance-jellegű produkciókkal. A később következő Ufó Büfé előadása szintén érdekesnek bizonyult. A zene és a vizuális kommunikáció elemeit ötvözték improvizatív játékaikkal.

Sajnálatos módon egy kisebb hiba folytán elmaradt a Bada Dada Tábor előadása. Mégis sikerült úgy alakítania a körülményeket, hogy a nézők semmit se érzékelhessenek a hibából. Improvizációival teljesen elbűvölte közönségét. Az egyik pillanatban a földre vágta magát, a másokban már egy fekete függöny mögül nyújtogatta a kezét, ahová „kivonult” az „öt ostromló” közönség elől, s eközben folyamatosan konzultált a szervezőkkel, megoldódott-e a probléma. Sokan hitték, ez maga az előadás, és jókat kacagva dőltek hátra székükben. (Badát másnap délben láttam újra. Ott ült bőrdandijeivel a szentendrei HÉV-állomás egyik félreeső padján. Már mindenki hazament, a fesztiválnak helyet adó épületet visszaállították eredeti állapotába, ő valahogy mégis otffelejtette magát tegnapióról, ugyanabban az elvarázsolts hangulatban, melyben a színpadon volt.)

Utolsóként következett a Sandokans, a három fiatal szentendrei fiúból álló, indiai hangvételű zenét játszó zenekar, majd a *Fénylő puhanyomat* című előadás. Ez utóbbi élő videoklipként jellemezhető, hiszen a formák (egy kb. 200 kg-os férfi hasa) és a színek (a hasára felvitt és belemasszírozott festék, illetve az őt keretbe foglaló fehér vászon) adták az alapját.

Szokás szerint mindhárom nap városszerte fellelhetőek voltak a TÁJÉK Tájművészeti Csoport akciói, melyekben a fiatal tájépítészekből álló művészeti csoport az Environmental Art elemeit ötvözte a performance műfajával. A Rakéta Csoport spontán fellépéseivel lepte meg a városban sétáló gyanútlan embereket.

A Romszárnyban tekinthették meg a látogatók a 2005-ös szentbékállai művésztelep alkotásainak hagyományos fényképezési eljárásokkal készített kísérleti jellegű munkáit.

Az egész rendezvénysorozat alatt látható volt a NEOFOTON Kortárs Fotóprint Kiállítás, amely „a művészeti kifejezések, a műfajok és technikák világának állandóan változó, nyughatatlan voltát tanúsítja: azt, hogy a kép-fogalom korántsem állandó jelzőkkel és jellemzőkkel leírható, hanem mindig valami újat kereső és újat teremtő, megfoghatatlan jelenség”.

Láncos Sára

A yorkshire-i copfos Übermensch

A Szerelmem nyara című film kapcsán

Thomas Manntól, Prousttól, Musiltól régóta tudjuk, hogy azonos neműek gyermek-, kamaszkori barátsága olykor távolról sem olyan ártatlan, mint azt a felnőttek hinni szeretnék, a fizikai vonzódás, az erotikus felhangok pedig örökösen mozgásban vannak a háttérben. A magyarra tökéletesen le nem fordítható – *My Summer of Love* címet viselő filmben mindez látszólag hatványozottan így van, Mona esetében mégis sokkal inkább egy magányos lány megértő társ, valódi emberi kapcsolat utáni vágyakozásáról van szó, mint leszbikus szerelemről. A film hősnője egyértelműen Mona, a tizenöt éves kamaszlány, az ő szemével, rajta keresztül látjuk a többi szereplőt: Rickyt, az autók hátsó ülésének királyát, Philt, a nagy testvért, aki miután letöltötte rablásért és verekedésért kirótt börtönbüntetését, buzgó keresztényként tér haza, s végül Tamsint, a gyönyörű, elkényeztetett úrilányt, aki úgy sétál be Mona életébe fehér lován, mint a herceg, szép ruhákkal, finom ételekkel és a közös menekülés ígéretével csábítva a nyári napokat cigarettázva, sörözgetve töltő árvát.

Míg a film Mona szemszögének megfelelően ellenszenvel, ironikusan mutatja be a hatalmas keresztet ácsoló Phil és köre vakbuzgóságát, a rendező, Pawel Pawlikowski néhány jelenet erejéig bibliai utalásokkal árnyalja a kissé közhelyesre, felszínesre sikeredett képet. Tamsin egy érett almát harapdál unottan, mielőtt elcsábítaná, bűnbe vinné Mona bátyját, megtestesítve ezzel a férfit a Sátán nevében megkísértő asszony archetípusát. Ugyanakkor az *Ördögűző* című, filmtörténeti klasszikussá vált horror megszállott kiskorúját bravúrosan utánzó Mona zseniálisan oldja fel az erőltettség veszélyét rejtő Sátán-motívumot.

„Franciaországban a szenvedélyből elkövetett bűnöket megbocsátják” – jegyzi meg Tamsin, miközben példaképéről, Edith Piaf-ról mesél Monának, aki pedig jó tanítvány. Ahogy a korábban hallott Nietzsche-tant is – „Isten halott” –

még azon melegében odavágja a bátyjának, Tamsin minden szavát megjegyzi, annyira, hogy az még önjelölt mesterét is meglepné – meglepi. Pedig a film számtalan finom humorral fűszerezett jelenetének egyikében a műveltségét fitogtató, copfos lány még annyira bízik saját behozhatatlannak vélt fölényében, hogy félvállról dobálózva Shakespeare, Wagner és Freud nevével az Übermensch-elméletről is beszél. Tamsin saját különlegességét próbálja igazolni mindenáron, be akarja bizonyítani felsőbbrendűségét a külvilágnak, s a cél érdekében éppúgy felhasználja Nietzsche filozófiáját, mint sírógörccsökkel hitelesített képzeltései nővére haláláról. Mint a *Boldogságtól ordítani* sikeres ironője, aki dührohamot kap, amiért soha senki nem erőszakolta meg, Tamsin is mindennél jobban vágyódik a nagy, tragikus élmények után, amelyek kiemelhetnék őt az átlagemberek sorából, és egyes pillanatokban szinte maga is elhiszi, hogy a testvére tényleg meghalt anorexiában. A tetetés, önmagunk és mások becsapásának a témája a társadalmi korlátok áthághatatlanságánál is központibb helyet foglal el a film témavilágában. Mona szemében ez a legfőbb bűn, a régi, agresszív Philt kívánja vissza, imádkozó bátyját pedig képmutatással vádolja, és a csábítási jelenet után újra öntudatára ébredő Phil is ugyanezzel a váddal úzi el a bibliai sorokat kántáló gyülekezetet a házból. Ahogyan a férfi viselkedésére reagál, a harag és a csalódottság kitörései Monánál előre sejteni engedik, hogy miféle végkifejletre számíthatunk, amikor Tamsin végre színt vall.

A kisvárosi lázadás, a közösen elkövetett kamaszos csínytevések Mona bőrére mennek, bátyjával való kapcsolata végképp tarthatatlanná válik, és Ricky szeme elé sem kerülhet többé anélkül, hogy ne kellene jelenettől tartania. A lánynak nincs már vesztenivalója, és Tamsin ott követi el a legnagyobb hibát, hogy ezt nem veszi számításba. Tévedése következményeit nem kerülheti el, az erdei katedrálisnál visszavedlik azzá, ami mindig is volt. A gögös, büszke, emberfölötti ember hirtelen csak egy szájalmas, csapzott kislány lesz, aki iskolai egyenruhájában trágárságokat kiabálva próbálja megőrizni elvesztett felsőbbbőségét, míg Mona ügyesen kimászik a vízből, és vissza sem nézve elindul az országúton az ismeretlen felé – magabiztosan és felnőtten.

A lengyel származású Pawel Pawlikowski dokumentumfilmekkel kezdte pályafutását. 2001-ben első nagyjátékfilmjével, az *Utolsó menedékkal* elnyerte a legígéretesebb angol pályakezdő rendezőnek járó BAFTA-díjat, melyet a brit Oscarként szoktak emlegetni. Már ebben a munkájában is együtt dolgozott a Philt alakító Paddy Considine-nel, aki az *Amerikábanból* és a *Non-stop partiar-cokból* lehet ismerős, valamint Ryszard Lenczewski operatőrrel, aki a napsütötte erdőkből, aranyló mezőkből, lányarcokról készített közelikből, dombtetőről fényképezett városképekből lenyűgöző látványvilágot teremtett a *Szerelmem nyarához*. Pawlikowski karrierjében fontos mérföldkő a Helen Cross regénye alapján készült dráma, hiszen a legjobb angol filmnek járó Korda Sándor-díjjal tüntették ki a 2005-ös BAFTA-gálán. A film azonban nemcsak a rendezőnek hozta meg az elismerést, a két fiatal színésznőre, a Tamsint alakító Emily Bluntra és a Monát megformáló Nathalie Pressre is érdemes lesz odafigyelnünk, különösen, hogy Press már a *Wasp* című Oscar-díjas rövidfilmben is bizonyította tehetségét.

Az Operaház fantomja

avagy hol vannak a Ferencsik Jánosok?

Hol vannak a Ferencsik Jánosok? És hol vannak az Otto Klempererek? És hol vannak a Mahler Gusztávok? És hol vannak a Failonik? És hol vannak a Tóth Aladárok? És hol vannak a többiek, sokan, sokan? Sorolhatnám a neveket, az Operaház vezetőit, főzeneigazgatóit, művészeit, akik mind világhírűvé rangosították dalszínházunkat, zenekarát...

Hol vannak? Sehol. Senkik vannak. Tapasztalatlanok, szürkék, jelentéktelenek, középszerűek, a nagy elődökhöz képest árnyékaik sem, gyenge utáztatok. Álemberkéek a szakmában. És az Opera agonizál. Elherdálunk olyasvalamit, ami nemzeti kincs, fölbecsülhetetlen érték, már-már fogalommá vált örökségünk, büszke bizonyíték a nemzetközi opera-zeneművészetében. Operaházunkat számon tartották, jegyezték – jó, kitűnő árfolyama volt – a többi rokonintézmény közt, szívesen jöttek ide világnagyságok, mert itt fellépni, énekelni, táncolni rangosított, azzal a megbecsüléssel, rajongással, amit kaptak a zeneértő, operakedvelő közönségtől. Valami különleges élményt jelentett fellépni az Andrassy úti palotában, mely maga is építészeti remekmű. Ennek az épületnek történelme, hagyománya, különleges atmoszférája volt. Karaktere, egyénisége, varázslata, az ember úgy lépett be ide várakozással, mint valami szentélybe, a muzsika szentélyébe. És most – mint sok minden, de elsősorban a kultúra – áldozat szinte megalázottan, megtúrva a működésképtelenség határán. Áldozata olyasvalaminek, ami sok országban lehetetlenség volna. Önpusztító, megalázott állapot. Nincs pénz, semmire sincs elegendő – megszokhattuk már. Minden többi szemfényvesztés, szélhámosság, hazugság gyönyörű magasztos elvekbe, magyarázatokba burkoltan. A kontraszelekció diadalával. A művészet árucikk. A piac megöli a szépséget, az értéket. A piac erodál, denudál. A szellem világa sötétben botorkál, tapogatózik...

Még soha, soha nem volt ilyen helyzetben az Operaház fennállása óta.

Sohasem! A történelem furcsa groteszk fintora: a diktatúrákban sem érte a zenét, a művészetet, az opera műfaját (opera intézményét) ilyen sokk, mely paralizál. Megbecsüléssel, legalább értékmegőrzéssel kiemelten fontosnak tartották, a kormányzat és társadalom egyaránt. A kultúrától soha nem voltak el annyi támogatást, mint most, hogy szinte életképtelenné válják, vagy ahogy magyarázzák, racionalizálják, megreformálják... Szép szavakkal kísért megszoritások... Akik részt vesznek ebben a felelőtlen játékban, az opera művészi színvonalának csonkításában, vállalniuk kell a következményeit és ódiúmat. Az utókor (és a jelen) ítéletét. Az ilyen kultúrafaló reformok, melyeket a pénz kizárólagossága irányít, felelőtlen, tipikusan dilettáns piacgazdálkodás, nincs erkölcsi, művészi, emberi hitele, fedezete. Hazardírozás, eredménye művészeti káosz, perspektívtalan, elsorvasztja a lényegét: a pénz függvénye a művészet, kiszolgáltatottja, rabszolgája. (Még egyszer: annak idején az „állambácsi” törődött a művészekkel, valahogy biztonságban érezhették magukat, mindig volt, kellett hogy legyen annyi pénz, hogy tisztességesen működjek például az ope-

ra, hírnevéhez, kvalitásához, méltóságához méltóan. És ez így természetes, így volt rendjén. Mindenütt, mindig. A művészet nem szatyngolás, nem portfólió, nem marketing, nem lehet úgy kezelni, mint valami kamatot, befektetést, részvényt, üzleti tranzakciót, hiányt, bevételt, vétel-eladást. Mert a művészet szent. Egy kissé minden fölött áll. (Mint az orvostudomány, tudomány...) Az emberi tudat legnagyobb, legnagyobb megnyilatkozása. Az istenek, univerzum ajándéka. Ne kupeckedjünk vele. Ne alacsonyítsuk le holmi piaci nivóra...

Ma tántorog az Opera. Elbocsátásokkal, leépítésekkel, szűkítéssel, torzításokkal. Ígéretet közepette. Jövő nélkül. Siváran, szürkén, ostoba koncepcióval, koncepciótlansággal. És egyre zsugorodik, süllyed önmaga mocsarába. Valóban, mintha az Operaház valamilyen fantomja munkálna. Szegény Opera, amelyről annak idején Brahms azt mondta, hogy az itteni Don Juan-előadása jobb, mint a bécsi operáé.

Budapesti Opera: csodálatos produkciók, emlékek háza, tárháza, mely versenyképes volt a párizsi, bécsi, prágai, berlini és a többi operával. Budapesti Operaház: akik itt énekeltek, debütáltak, tanultak, azoknak szinte belépőt jelenthetett ez: a továbblépésre, a milánói Scalába, a Metropolitanbe...

Budapesti Opera: hány kitűnő, világhírű énekesünk bölcsője: Pataki Kálmán, Svéd Sándor, Koréh Endre, Székely Mihály, Gyurkovics Mária, Basilides Mária, Báthy Anna stb., stb., stb. Az énekművészet óriásai.

Budapesti Opera: fénykorok, dicsőség. Furtwängler, Kleiber, Failoni, Ferenccsik, Lehár, Strauss... karmestertitánok...

Budapesti Operaház: a nemzet egyik zenei Kohinoor-gyémántja. Bartók-, Kodály-, Dohnányi-bemutatók. Premierek. És micsoda repertoár: 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 100 mű. Verdik, Puccinik, Wagnerek, Donizettik, Rossinik...

Budapesti Opera: fáj kimondani...

Ki felelős mindezzért? Kicsoda, hogy idáig jutott?

Petrovics Emil, a nagyszerű muzsikus, kiváló zeneszerző, koncepciózus művészeti igazgató és a tehetséges, hatalmas tapasztalatokkal rendelkező Szinetár Miklós is megelégtelte azt a virsasztot, ezt a hatalomért mindenre hajlandó jelenséget, opportunistát, szellemi megadást, ezt a szellemi prostitúciót, kemény, ostoba nagyravágyást, koncepciótlanság csimborasszóját, ezt a tönkretételre, megfojtásra, elnémításra való hajlandóságot. Hallgatásra. Mert az opera elnémul majd. Hangját veszti. Elvegetál. És a közönség is elfordul tőle.

Ki a fő-fő felelős mindezekért? Nemcsak én kérdelem.

Nem szavak kellene. Frázisok. Blablabla...

Nem hangzatos szavakra van szükség. Mert mindez fantomgondolatoknak tűnik a valóságban, valóság helyett. És valakinek el kell majd számolnia a történelmi felelősséggel. Mentőövet az Operának, a kultúrának, a zenének, irodalomnak, művészetnek.

Ébert Tibor

Interjú Teitur Lassennal

Teitur Lassen Németországbeli koncertturnéjának utolsó állomásán, a Hessen tartomány északkeleti részén fekvő festői város, Eschwege immáron húszéves múlttal rendelkező zenei fesztiválján, az „Open Flair”-en volt alkalmunk beszélgetni.

– *A Feröer-szigetek, ahonnan jöttél, egy mindösszesen 47 ezer fős ország, mégis rengeteg méltán híres zenész szülőföldje ez a kis terület. Ha kiválasztanánk itt Németországban vagy akár egy másik átlagos európai országban egy kisvárost, ahol ennyien laknak, nemigen találnánk ennyi tehetséget. Mivel tudod magyarázni ezt a jelenséget?*

– Feröer egy kis közösség, amelynek nincsen közvetlen szárazföldi szomszédja, ezért a zene nagyon fontos összekötő elem az emberek közt. Az emberek évszázadokon át összejöttek a táncházakban, hogy az esős napokon az időt a zenével múlassák, és ez a zenei hagyomány öröklődött a mai generációra is. Sokáig, amíg nem volt írásbeliség, a zene volt a legjobb mód a kultúra megőrzésére.

– *Szoros kapcsolatot ápolsz a többi jelentős feröeri zenésszel? Olyan hírességekre gondolsz, mint például Eivor Pálsdottir, Lena Anderssen, Gudrun Jacobsen, Kristian Blak, az Yggdrasil együttes stb...*

– *(Felnevet és a sarokba mutat.)* Ó például a basszusgitárosom, Kristian Blak fia, egyben az Yggdrasil egyik tagja, és Eivor zenekarában is játszik. Eivorral egyébként turnéztunk is közösen. Lena vokálozik néhány dalomnál a Sólínon, a férje pedig, aki a dalait írja, az egyik legjobb barátom. Gudrunnal is zenéltünk már együtt.

– *Zenei tanulmányaidat hol végezted?*

– A gimnáziumban, Dániában, illetve autodidaktaként.

– *A Sólín kivételével az albumaid anyagát angolul írtad. Mennyire nehéz idegen nyelven kifejezned a művészi tartalmat, gondolatokat, érzelmeket?*

– Valamelyest nehéz, ugyanakkor a populáris zene nyelve alapvetően az angol, és engem nem a népdaléneklés érdekelt, hanem az, hogy a feröeri zenei világot szélesebb körben ismertté tegyem. Egyébként már tizenkét éves korom óta olvasok angolul könyveket, és azért is költöztem Londonba, hogy állandóan angol nyelvi közegben legyek, mert fontos, hogy mindig frissen tartsam az angoltudásomat, hiszen, bár jó nyelvérzékem van, nem beszélem tökéletesen a nyelvet. Ezzel egyébként a legtöbb skandináv zenész, zenekar így van; nem beszél folyékonyan angolul, mégis azon a nyelven írja a dalokat. Az angol egyébként nemcsak azért fontos nekünk, mert világnyelv, hanem mert sokkal nagyobb a szókészlete, mint a feröerinek, így finomabban, árnyaltabban lehet megfogalmazni rajta a dalszövegeket.

– *Kik hatottak a zenédre a legnagyobb mértékben?*

– Sokan, nagyon sokan. Elsősorban Leonard Cohen. Még Louis Armstrongot is nagyon szeretem, akiről dalt is írtam, el is fogom a koncerten énekelni.

– *A zenédet hova sorolod leginkább? Megtalálhatóak benne rock-elemek, de népzenei motívumok is, mégsem világzene; populáris, mégsem*

pop. *A singer and songwriter kategória illik rád a legjobban?*

– Igen, természetesen ez, bár ezt a kategóriát igazán csak a szakmában ismerik. De definitíve ez vagyok, ez a zeném.

– *A dalaidnak mik az ihletforrásai?*

– Emberek, karakterek, apró életemények, sztorik, s azokon keresztül érzelmek leírása, bemutatása, vagy ahogyan a legjobban szeretem mondani: szituációk fényképezése.

– *Gyakran írsz Feröerről?*

– Igen, hiszen ha ott vagyok, mindent értek magam körül. Ki lakik itt, ki ott, ezen a sarkon, azon a tanyán, és annyi esemény, annyi dráma történik, ami mind-mind érdekes és kitűnő ihletforrás.

– *Hogyan mutatnád be Ferőert pár mondatban?*

– Azt mondanám, hogy ez egy kis szigetvilág Skócia és Izland között, ahol nem nagy a lakosság, de nagyon sok érdekes ember lakja.

– *Szerinted a függetlenség vagy a Dániával való összetartozás a boldogulás útja Ferőer számára?*

– Ez számomra nem is kérdés, egyértelműen a függetlenség! Ferőer olyannyira különbözik Dániától, hogy a szakadás szükségszerűen be fog következni. Előbb, vagy inkább utóbb, de a szétválás a napnál is világosabb.

– *Mennyi időt töltesz évente a szigeteken?*

– Ez mindig változik, általában a nagyobb ünnepekre szoktam hazajárni, mint az Ólavssoka, Karácsony. Évente körülbelül 2–2,5 hónapot.

– *Mi a kedvenc helyed Ferőeren?*

– Hoyvik! Oda is szeretnék majd valamikor költözni. Van egy ház, amelyet bérbe veszek, amikor otthon járok, és ott töltöm a szabadságomat.

– *Milyen az életmódja a ferőerieknek? Láttam filmeket a ferőeri köz-*

szolgálati tévé internetoldalán, és láttam, hogy teljesen olyanok a körülmények, mint bármelyik német kisvárosban, ugyanúgy mindennapos az internet, a DVD, a földrajzi izoláció ellenére is, ugyanakkor olyan, másutt már rég letűnt fogalmak is élnek még, mint például a fonó.

– E tekintetben nagy a különbség a főváros, Tórshavn és a vidék között, hiszen Tórshavn valóban olyan életvitelű város, mint bármelyik európai kisváros. Az apám például ügyvéd, nagyapám viszont még halász volt, és a vidékre még mindig az agrárium, a halászat a jellemző. Ugyanakkor aki Tórshavnban él, tisztában van a vidéki étellel és viszont, hiszen a város és a vidék egymásra van utalva.

– *Igen, erről ír híres regényében Hedin Brú is. Ki a kedvenc személyiséged a ferőeri művészetben?*

– Igen, az egy kitűnő regény, és, ha jól tudom, németre is lefordították, de nekem a kedvenc íróm William Heinesen! Egyszerűen csodálatos művész volt, jelenség. Hihetetlenül közel érzem magamhoz az ő világát.

– *Nem csoda, hiszen Bak napjegy, mint te is vagy.*

– Igen-igen, tényleg, 1900. január közepe felé született. Egyszerűen csodálatos író. A festők közül Mikines a kedvencem, a zenészek közül pedig Kristian Blakot becsülöm nagyra, több mint 250 lemezen működik közre. A költők közül Matrast szeretem nagyon, és még Regin Dahl is nagyon jó, mondhatni a maga korában egy singer and songwriter volt.

– *Még egy utolsó kérdés: mit tartasz jónak és mit rossznak Ferőeren?*

– Hááááááááááááááááá... egy dolgot mondok, ami egyszerre jó is meg rossz is: mindenki mindenkit ismer!

Észak-fokok

„A hatvanas években született írók legfeljebb az esti tévémise előtt ülve csíphettek el apró híreket a nyugati világban dúló diáklázadásokról vagy a vasfüggöny mögött zajló politikai eseményekről.” (Kovács katáng Ferenc)

„Egyesek szerint túszúrások borítják a karját, és az apja is junkie, egymásnak adnak el heroint.” (Nikolaj Frobenius)

„A fjord túloldalára mentünk kirándulni. Meg akartunk nézni néhány őskori sziklarajzot és egy vikingtemetőt. A sziklarajzokat nem találtuk meg, a vikingtemető pedig úgy nézett ki, mint egy közönséges földkupac. Reméltem, hogy legalább egy rozsdás vikingsisakot találunk. Hazavittem volna anyámnak: Hoztam neked egy szép virágcserepet.” (Rolf Enger)

„Szeretik és nyúvik egymást, olcsó bort isznak és az üvegeket a hátsó ülésre dobják, csókolózásuk beleég az eredeti huzatba.” (Jonny Halberg)

„De Isten ments, hogy valaki, aki kívülről jön, rosszat mondjon a ferőeriekre vagy Ferőerre! Ha netán valaki valami jót mond Dániáról, azt rögtön úgy értelmezik, hogy ez kritika Ferőerrel szemben, annak ellenére, hogy egyáltalán nem feltétlenül jelenti Dánia dicsérete Ferőer elmarasztalását.” (Elin Heinesen)

„Ha a Szentlélek által beköszönthetett az értés, a nyelveken való értés, a szent glosszália, s a békegalamb által a fegyvercsend, akkor miért is ne köszönhetne be a Vándorgalamb által egyfajta új ökumené: az ökömené...” (Sebeők János)

„Nem gondoltam hogy így szeretek embert / ahogyan ezt a vén marhát szerettem / hogy kiütöközik mint a marmaládé / a könny a szememen.” (Gyurkovics Tibor)

Ára: 550 Ft. Előfizetés: 4000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél,
a Magyar Posta Rt. (1) 303-3440-es faxszámán,
a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

valamint a szerkesztőségben:
1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 14.

Folyóiratunk a hírlapboltokon kívül kapható Budapesten
az Osiris, a Pont és a Kálvin téri Cartaphilus könyvesboltban,
valamint az Írók Boltjában.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-29902327